

RODICA COLTA¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: sat, gospodărie, port, obiceiuri, credințe.

Rânduieii, datini și credințe din satul Chereluș²

Rezumat

Cercetările efectuate, în anul 2014, în satul Chereluș au avut o structură monografică, în care subiectele abordate au urmărit toate aspectele vieții tradiționale, de la habitat, la port, obiceiuri de familie, obiceiuri calendaristice, obiceiuri sociale și poveștile locului, despre hoațele de lapte și strigoi, despre faceri și desfaceri, înțelese ca „realități stricate,” care erau reparate de persoane specializate.

¹ Dr., Centrul Cultural Județean Arad.

² Cherelușul, atestat din 1334, este un sat locuit de români. În prezent are 949 locuitori.

Keywords: village, household, traditional costume, customs, beliefs.

Customs, Traditions, and Beliefs in the Village of Chereluş

Summary

The research conducted in 2014 in the village of Chereluş followed a monographic approach to examine key aspects of traditional rural life. The study addressed topics ranging from settlement patterns and the household to traditional costume, family customs, calendar customs, social customs, and local narratives. Particular attention was given to folk beliefs, including stories about milk witches and vampires, as well as practices of casting and removing spells, understood as remedies for “disturbed realities” and performed by individuals recognized within the community for their specialised knowledge.

Rânduieii, datini și credințe din satul Chereluș

Satul Chereluș aparține administrativ de comuna Șicula. Cu toate că distanța dintre localități este mică, în ceea ce privește tradiția populară există mari diferențe. La fel, există, în timp, mari diferențe între rânduieile și datinile din localitate, pentru că încet, încet, totul începe să gliseze spre modernitate.

„Nemții”

Puțini mai știu astăzi că, în pusta de 600 de h de lângă Chereluș, au trăit nemți. *„Cășile erau rare și erau și unguri. N-au avut biserică în colonie. Când a venit colectivul i-o hăituit”*. Au plecat toți în Germania.

Românii

Modelul românesc de gospodărie și casă

Gospodăria din satul Chereluș, împrejmuită în trecut cu un gard de nuiete împletite, acoperit cu măracini de porumbele, era compusă dintr-o curte, în care se găsea fântâna, casa, șura cu grajd și o cămară pentru provizii, numită gâbănaș. A doua curte, adică *ocolul*, era destinată depozitării gunoiului, a tuleilor de porumb și a paielor. Ea dădea în grădină, unde erau cultivate legume, porumb și pomi fructiferi.

Casa, așezată cu frontonul spre stradă, era ridicată pe o fundație de piatră, peste care erau așezate talpa masivă și pereții din bârne de stejar, lipiți cu pământ și văruiți. Acoperișul, ridicat în două ape, a avut inițial o învelitoare din stuf, ca să treacă mai târziu la „ciripă” (țiglă). În anul 1965, constructor de case în sat era Ioan Herlo. Planul construcției respecta modelul franconic, desenat de inginerii Mariei Thereza, cu tinda, în mijloc, și cele două camere, camera de „paradă” în dreapta și camera mica (sobița) în stânga.

În tindă se găseau gurile de foc ale sobelor oarbe. Aceste două sobe oarbe erau de fapt două cuptoare: unul tronconic construit din nuiete fixate într-o vatră de pământ și apoi lipite cu lut, și cel din camera de „paradă” în formă de trunchi de piramidă, făcut din chirpici. Fumul și scântele vetrelor din tindă erau captate de un horn din bârne lipite cu pământ, așezate în trunchi de piramidă, cu deschiderea în afară, prin acoperiș. Camerele erau mobilate cu lăzi de zestre cu „spinare”, masă și lavițele lungi cu spătar, dulăpioarele de perete numite și *uiegare* și pat cu mai multe rânduri de perne. Vasele folosite la gătit și blidele erau din pământ, nesmălțuite și smălțuite, produse la Leheceni, Hălmăgel și Ineu. Textilele de interior erau reprezentate din ponevi de lână viu colorate, măsărițe și

„șterguri”(ștergare) albe de bumbac cu capete alese.

Portul popular

Portul popular de sărbătoare al tinerilor azi

Față de portul din Șicula, satul de reședință, actualul port popular al tinerilor din Chereluș este complet diferit. Fetele purtau cămăși, fuste, șorțuri albe și laibere negre din catifea, ornamentate cu panglici roze și albastre. Capul era acoperit cu batic roșu de cașmir. Fetele „*or avut rotii albe, acuma nu toată lumea o fost mireasă. Io n-am fost* (mireasă-n.n.), *că or fost cotele*”. Feciorii erau îmbrăcați în cămăși și izmene albe, din bumbac. Izmenele erau plisate. Peste cămașă purtau un laibăr negru de postav iar peste izmene, în față, zadie din saten negru, în partea de jos cu benzi imprimate. Pe cap aveau pălării negre, împodobite cu panglici roz și albastre, ce atârnav pe spate.

Detaliu port popular;
foto: Rodica COLTA

Vechiul port

Odinioară portul popular a fost confecționat din pânză de bumbac țesută în război. Ca poalele să fie umflate pe dedesubt se îmbrăcau câte 5 jupoane de pânză înăsprite și „piclăzite”(călcate), cu piclăzău cu cărbuni.

Apoi, sub influența schimbărilor produse de modernitate, fetele au început să poarte rochii cu fode, plisate, apoi rochii din jorjet³ și crepdeșin⁴. Materialele erau cumpărate de

³ De la *georgette*.

⁴ Termenul provine din franceză de la *crêpe de Chine*.

mame de la ungurii din Salonta. Pe cap au avut, mai demult, „*primă cu pene sau ceruțe, ca la cununi, numa mai micuțe sau coroane din pânză, tăiate cu margarete, și numa florile de sus or fost, așa le-o zis părușene*”. După ce s-au măritat, femeile au purtat concii, acoperit cu o ceapță, peste care se puneau o „*cârpă de cap*” (batic) cu jură verde, sau din „*pană de pliș*”, numită „*cârpă de păr sau cârpă peșcănească*”. Deasupra spătoiului purtau un cojoc sau „*cot după cap*” iar iarna jachete și sfetere. În picioare erau încălțate cu cizme roșii ca la Șicula și Ineu. Bărbații aveau izmene confecționate din patru lați, lungi „*până la nodeie*”. Cămășile erau ornamentate, la guler și pumnari, cu roșu și negru. Obiceiul era ca acestea să se scoată când era spălată cămașa. Deasupra purtau zoboane negre, mai lungi, din saten sau din postav negru, ornamentate, pe piept, cu mai multe rânduri de bumbi metalici. Cloapele erau negre, fără boruri late. Iarna umblau cu sumane. Bătrânii mergeau la biserică cu haine de culoare închisă, haine bătrânești. Femeile cu sumne, zadie, viziclu și cot de cap (batic) negre, bărbații în „haine nemțești”.

Nume și porecle

Toți oamenii din sat se numeau Herlo. Ca familiile să se poată diferenția între ele foloseau porecle. „*Unul a fost Croampa, altu a fost Broasca, altu Ceapa*”. Când era vorba de tineri, se făcea trimitere la numele sau porecla înaintașilor: Todoru Mnelii a Berbecului, Pătru lu Avram, Ioanu Gyulii, Todoru lu Hudoi, Todoru Florii, Pavelu Marișchi etc.

Obiceiuri de familie

De la naștere la botez

În trecut, nașterea a avut loc acasă, cu moașă. După naștere, pentru a evita orice contact cu maleficul, până la șase săptămâni, apa de scaldă era îngropată lângă furca de la fântână. În Chereluš, ospățul de botez, la care participa moașa, nașa și familia era o masă simplă, „*făceau o mniază*.”

Căsătoria

Căsătoria în trecut era aranjată de părinți, care se întâlneau înainte. Părinții băiatului mergeau să pețescă fata. Anunțau printr-un neam că vin în pețit și erau așteptați. După ce se învoiau, urma tocmeala în legătură cu zestrea și abia după aceea credințarea. „*Dacă n-o lăsau să se mărite, mai fugea*”.

Invitațiile de nuntă le făceau doi pălăscari, aleși din partea mirelui, care mergeau călare, la oamenii de pe listă, să le spună că sunt „*temați la uspăț*”. Pălăscarii erau îmbrăcați

în portul de sărbătoare, cu dosuri în diagonală pe piept și cu pălăști împodobite cu prime și pene. La fel, caii erau acoperiți cu „*ponevi dă cele dă lână cu cipcă iar la cap aveau dosuri și prime colorate*”.

Steagul de nuntă îl făceau fetele. La casa miresei înainte de a fi scoasă mireasa scoteau o bătrână și apoi o fetiță. „*La Mia o fost sora lu mama îmbrăcată, și o fost cu dinți de cartofi*.” Alaiul de nuntă mergea pe jos și înconjura tot satul. „*Muierile dăscântau*” tot drumul. Adeseori strigăturile erau de *ciufală*. Pe drum feciorii jucau steagul. Făceau figuri. „*Să puneu în jenunți și așa jucau*”. Nunta era condusă de un „*birău*”. Ospățul de nuntă s-a ținut la casa marelui, în șatră, care era ridicată de bărbații. Când erau mulți nuntași, șatra se întindea pe toată ulița. „*La începutul comunismului a fost o perioadă când nu s-au mai ținut nunți, de teamă să nu fie declarați chiaburi*”.

Înmormântarea. Rânduiele de înmormântare

În trecut, înmormântarea se făcea în Chereluș cu respectarea unor anumite rânduieli. Obligatoriu trebuiau să participe la înmormântare copii de 10-12 ani, îmbrăcați în dieci, care primeau pentru aceasta un colac cu un leu și o batistă. De asemenea, ca să arate că suferă, femeile din familie trebuiau să se cânte după mort. Adeseori ele concureau la bocit cu vecine pricepute, care improvizau cântarea spontană cu mare meșteșug. Alături de bocit, în localitate mai era obiceiul de a se cânta, după prohod, un cântec de rămas bun (o iertăciune). Versurile erau scrise de cantor. Începea cu o scurtă biografie a mortului și cu împrejurarea în care a murit, după care, cantorul își lua rămas bun, în numele mortului de la soț/soție, copii, neamuri, vecini. Cântecul, în care toți doreau să fie pomeniți, potența durerea celor rămași. „*Erau hore cu jele*”.

Cel mai bun cântăreț din sat a fost Gorcea, nepotul lui Aurel.

Mortul era dus la cimitir cu căruța de către cocișii (căruțașii) unguri. „*La noi nu s-o făcut nici la mort colivă*”. Pomana s-a ținut la casa mortului. Dacă a fost post, se dădea păsulă și curechi, dacă nu era post „*tăieau oaie*”. Fiecare își aducea lingura de lemn de acasă. Pruncii mâncau jos pe o pătură.

Obiceiuri calendaristice

Crăciunul

La Crăciun, colindau cu turca. Veneau ȣiganii, veneau copiii cu trăistuțe. Copiii primeau câte un colac mic, ca la mort, și 1 leu.

Sântoaderul

La Sântoader nu s-a făcut colivă, ci un aluat nedospit, pe care făceau creștături cu flori, numai că „*pausul acela nu era bun, numa era frumos.*”

Sf. Gheorghe

Pentru a fi sănătoase, fetele erau udate și urzicate de feciori în ajun de Sf. Gheorghe.⁵ Erau duse la fântână unde vărsau pe ele apă rece, cu găleata. Ca să scape fetele fugeau, se ascundeau.

Sfintele Paști

În Chereluș, în Săptămâna Mare, facerea și ducerea paștilor la biserică, în Joia Mare, s-a desfășurat după rânduiele vechi, aproape ceremonializate, care a făcut obiceiul unic în județ. Paștile le dau în fiecare an o familie din sat, anunțată de preot cu un an înainte. Cele 7 pâini rituale erau coapte miercurea de către prescurăriță, acasă la familia ce dădea paștile, iar joia, după masa, erau aranjate în coșuri cu două urechi, în care s-a pus iarbă, pentru a fi duse la biserică. În ziua de joi, 3-4 femei iertate făceau gogoși la familia ce dădea paștile. Cherelușenii mergeau în alai la biserică și se întorceau cu praporii la familia care dădea paștile. Aici erau serviți cu gogoși, rachiu, sucuri, după care se încolonau și porneau spre biserică. Coșurile cu pâinile rituale și coșul cu mielul pentru preot erau duse, fiecare, de câte două fete îmbrăcate în port de sărbătoare. Alaiul avea în față oamenii cu prapori iar la celălalt capăt sătenii care însoțeau convoiul. Mergeau tot cântând. Toți intrau în biserică și asistau la sfințirea paștilor. Seara era slujba „celor 12 evangheliști”. Atunci feciorii se urcau în turnul bisericii și aruncau în capul fetelor cu ouă clocite.

Femei „iertate” pregătind gogoși;
foto: Rodica COLTA

Ispasul

La Înălțarea Domnului s-a făcut slujbă de eroi la troița aflată după grădină, în hotar. Urma serbarea. Copiii recitau poezii. „*După aia a fost joc*”.

Miercurile de după Paști

„*Miercuri după Paști și miercuri după Rusalii s-o ținut pentru piatră. Se mergea în alai cu prapori, cântând, până la Rugă*”. Când cherelușenii și șiculanii n-au mai vrut să țină miercurile, spunând că nu erau trecute în calendarul bisericesc, „*o venit piatră și la ii o bătut că n-o mai rămas numa țepii ceia de la frunză dă la porumb și la noi n-or fost douăzeci de spice.*”

Rusaliile

Tradiția cerea ca de Rusalii să se aducă crengi înalte de doi metri din pădure și să se pună la fiecare prapor. Pe jos, în biserică, se puneau iarba.

Ziua de Sânziene

Cherelușenii mergeau la cimitir nu la Duminica Tomii, ci la Sânziene. Se puneau cununi de sânziene la cruce, da numai la morții mai tineri.

Sf. Ilie

Considerată „*sărbătoare mâniaoasă*”, oamenii țineau ziua de 20 iulie prin nelucrare.

Paparuda

„*Pentru ploaie se făceau păpărugă. Vineu țâganii, să îmbrăcau în boz*”.

Obiceiuri sociale

Jocul satului

Jocul satului s-a ținut odinioară în uliță. Copiii învățau să joace de la 6 ani. Pentru ei se făcea jocul mic: *„În joc o intrat și de la 6 ani. O fost jocu mic. Ne-o cântat unul orb din naștere Todorul Linii zăce cătră el, cânta cu hiderea. Merem la bărbatu meu, la el acolo era jocu. N-am știut io că oi fi acolo noră. La noi o fost rara, deasa, țigănescu și sărita. Sărita nu toți știau să o joace. Dacă n-ai știut juca putut-ai să fii gazdă și îmbrăcată, că stăteai pe lângă pereți”*. Cum nu era cămin cultural, jocul s-a ținut vara pe uliță pe lângă casa cuiva iar iarna într-un găbănaș mai mare. Fetele mergeau singure și stăteau pe lângă perete. Feciorii le invitau la joc făcând un semn cu capul. Iarna plăteau numai fetele, în bucate, vara plăteau toți 1 leu. Pe lângă suita locală, cherelușeni au avut un joc numai al lor, care avea și cuvinte: *„Șapte găște potcovite/Merg la târg să să mărite”* etc. Ca instrumente muzicale folosite, mai întâi s-a cântat cu „*hidedi*” (viori), după care s-o făcut și „*clărinete*”, „*o fost clărinet, torogoată și dubă*”. Jocul începea după prânz și ținea până veneau vacile de la pășune. Atunci formația cânta marșul. Muzica o plăteau fetele cu cereale, nu cu bani. Înghețata pe care o vindeau ungurii, pentru tinerii care mergeau la joc, era tot 1 leu.

Dansatori din Chereluș cu Ana Herlo; foto: Rodica COLTA

Șezătoarea

Alte ocazii de întâlnire a comunității au fost șezătorile. Șezătorile se țineau duminica, luna, miercurea și joia. Seara de marți era considerată periculoasă, fiindcă venea „*Marț-*

sara” iar vinerea era zi de post. În sat existau 3-4 case, cu „*femei slabe*” (sărace) care îi lăsaau pe tineri iarna să țină șezătorile la ele. Erau plătite tot de fete cu clisă, fuioare. Veneau și văduoaie. Ar fi jucat și ele, îi plăteau femeii. Fetele cereau ca ele să plece. În timpul săptămânii, fetele torceau sau ștricăleau (împleteau). Feciorii obișnuiau să le fure fusul și să-l dea înapoi doar dacă erau sărutați.

După părerea persoanelor intervievate, șezătoarea a fost mai faină decât jocul satului. „*Mere fete și prunci.*” Șezătoarea se ținea seara. Jucau. Numai în postul Crăciunului nu s-o jucat. Atunci se adunau, fetele cântau, jucau *Fântănuța*: „*Făceau fântână su grindă, su obloace. Acolo se puneau un fecior și altul era care zăcea < no, pă cine vrei>. Chema pe aceea, o săruta, și aceea chema pă altcineva*”.

Recrutarea

Fiecare fată, la recrutare, împodobeau clopul drăguțului ei cu prime, care mai de care. Fetele mergeau după ei cu muzica. Mai era care făcea plăcintă coardă. „*Ziua mergeau și jucau pe uliță. Comisariatul o fost la Ineu și veneau din toate satele și să băteau. S-or unit două formații, cine era ca ii dacă aveau formație mai tare. Atunci unii or dus muzica din Zărând. Aveu torogoate mari și saxofon ăia. Era vestită. A noști strâgau și descântau să nu treacă muzica lor păstă noi.*”

Cotidianul firesc

„*Dacă o fătat vaca o făcut jintiță și iară chemau pruncii, le dădeau să mănânce și îi udau cu apă să vină laptele la vacă*”. Între culturi agricole ale satului s-a numărat și cânepa, deși trebuia dusă la topit departe, la Criș. „*Fără cânepă n-o fost nimic.*” Grâul a fost treierat pe arie, cu batoze. Fiecare și-o pus grămada lui. La piață mergeau la Țipari.

Cotidianul malefic

O practică curentă de a face rău cuiva era să pui, să arunci, ceva „*ciortoi*” (vas spart) cu boabe și zdrențe în drum sau pe lângă casă. Cel care îl ridica se putea îmbolnăvi. Prin urmare era interzis să iei și să duci acasă obiecte găsite în cale, că duceai răul cu ele.

Loc rău

Un loc cunoscut ca rău, adică necurat, era într-o curbă, pe drumul spre Ineu. Boii simțeau, se opreau, sfornăiau și nu porneau până nu li se făcea cruce pe frunte.

Facerile

Toate satele au avut câte o femeie care știa „face”. Stricau la comanda și puteau chiar să omoare la cerere. În Chereluș era cunoscută povestea femeii din Sinteia, care știa face și desface. La ea s-a dus o femeie (băiatu ii o fost Oanea Mulii), căreia i-a murit bărbatu, să-i facă după dată. Și aia i-a spus să facă o groapă lângă prun și atunci noaptea o știut să zică ceva și să facă ceva și atunci când s-o suit acolo în prun a văzut în groapă o broască cu pui, dar mama lu Oanea i-a cerut femeii care știa face, să omoare broasca și puii și așa a omorât-o și pe nevasta și copiii bărbatului pe care îl dorea. Ca să desfacă facerile și legările, femeile din Chereluș se duceau la o vrăjitoare în Batăr.

Hoățele de lapte

De asemenea, viața cotidiană, liniștită, a satului, era perturbată de micul grup al femeilor „hoățe”, care luau pe cale magică laptele de la vacile altora.

Povestea hoățelor de lapte este una clasică în spațiul românesc, dar de la o localitate la alta găsim variante.

În Chereluș, oamenii credeau că sunt femei, care se transformă noaptea în câine, ca să intre în grajd. Adeseori erau prinse. Așa s-a întâmplat cu Măriuța Mulii, pe care a prins-o sugând, la vacă, Ghița Muscănișului. El s-a ascuns sub o grapă și a așteptat să vină, să o prindă. Femeia s-a rugat de el să nu mai spună la nimeni. O altă hoăță a fost o femeie bătrână, mică, cărunță, cu ochi în două culori. A fost văzută de femei, cum a ieșit la gard și a mângâiat o vacă pe spate și pe uger cu un *dosoi* (ștergar) iar din ziua aceea vaca nu a mai avut lapte pentru vițel. În schimb vaca surorii femeii, a avut atâta lapte, că i s-a spart ugerul. Când o vacă rămânea fără lapte, o duceau să o *tomnească* Sofia lu Laia.

Ceialți oameni cu puteri

Tot aici trebuie să menționăm deochetoarele, descântătoarele de vânt pentru cei paralizați și vrăjitoarele care desfăceau făcăturile.

Nocturnul malefic

Mai mult decât ziua, noaptea, satul este bântuit grupul nocturn de ființe malefice: Marț-sara, Caii lui Sântoader, draci și strigoi. Șezătorile nu se țineau marți seara de teama demonice Marț-sara, o muiere despletită, care se băga pe ușă să îi pedepsească.

La fel, nu se juca în săptămâna Sântoaderului, fiindcă se zicea că vin caii lui Sântoader și „*atâta te joacă până înșiră mațale după blide pân casă.*”

Povești cu mânături

Oamenii cu experiențe nocturne povesteau a doua zi și așa afla tot satul.

Bărbații dormeau vara afară din casă și unii din ei vedeau și auzeau noaptea lucruri nefirești. Într-o noapte una (o mânătură) a venit tot strigând și or ieșit în calea ei și nu știu ce or făcut și vai ce o strigat și o plâns și s-o dus înapoi că n-o mai avut putere.

De asemenea, se spune că, în Chereluș, o fost un stăvar și cum stătea el culcat la miezul nopții au venit mânăturile trimise de cineva să facă rău unei anumite persoane. Stăvarul a pus brăcinarul pe drum și a pus piciorul pe el și n-au mai putut trece.

Povești cu strigoi morți

Relatările despre înmormântările de altădată alunecă, inevitabil, spre morții din sat care se faceau strigoi și se întorceau acasă. Aceste povești erau spuse de obicei de bărbații adunați la „ciumăit”. Fumau țigări făcute din hârtie de ziar și povesteau. După ei, strigoii, invizibili, erau simțiți de păsările și de animalele din gospodărie. La fel, vorbeau despre comportamente anormale, ca și cea a găinii, care, după ce a murit stăpânul casei, a început să cânte printre lemne și a cântat așa toată ziua și noaptea până la miezul nopții, sau despre casa, la care a murit o femeie ce și-a făcut „de dată” și soacra ei, după ce a murit, a trântit toată noaptea lucruri în pivniță. Cei rămași au crezut că nu a mai rămas nimic întreg, dar dimineața toate erau la locul lor. În aceste situații nefirești, cherelușenii apelau la preot care făcea „morminți” (o slujbă la mormânt) ori la amiază, fix la ora 12, ori la 12 noaptea. „Făceau cruce pă ea”. Cu toate că ritualul de destrigoire se desfășura discret, femeile l-au văzut pe Todoru Florii mergând cu capul descoperit spre cimitir. Ca toate satele, și Cherelușul de pe vremuri a avut o evidență a oamenilor care s-au făcut strigoi. Față de trecut, Cherelușul de azi, asfaltat, cu vile, este unul dezvrăjit.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Etnografie și folclor „I. C. Brăiloiu”, *Sărbători și obiceiuri*, Vol. II, Editura Etnologică, București.

Interviuri:

Cercetare, interviuri și filmări efectuate la Chereluș în anul 2014.

Intervistații : Ana Herlo (n. 1947- m. 2020).

Maria (Mărișca) Herlo (n. 1936 – m. 2022).